

KISS MÁRTON

*A pécsi felmérési felügyelőség személyzetének lakhatási kérdései a 19–20. század fordulóján (1895–1917)**

A pécsi felügyelőség

A kataszteri felmérés fontos szervezeti alapegységeit, a felmérési felügyelőségeket 1856-ban hozták létre Magyarországon, és fokozatosan terjesztették ki azok működését az ország egész területére. Pécsre 1859-ben az egyik igazgatóság központja került, majd többször volt téli központ is.¹ A kiegyezést követően Pécssett előbb a helyszínelési, majd a kataszteri felmérési felügyelőséget hozták létre.² A hivatal működéséről eddig csak kisebb publikációk jelentek meg, de a pécsi felügyelőséghez kapcsolódóan annak ügyvitele, épületei és tisztviselői kara már figyelmet kaptak az utóbbi években.³

A város és környékének felmérése az 1860-as években befejeződött, ezért majd csak 1883-ban – a részletes felmérés környékbeli befejeződésével – hozták létre itt helyszínelési felügyelőséget.⁴ Ez egészen 1895-ig – ténylegesen 1896. április 30-ig – működött a városban, majd I. számúként helyezték át Pozsonyba.⁵ Ugyanebben az évben (1895-ben) az országban fennálló nyolc felmérési felügyelőség mel-

lé további négyet hoztak létre. Pécssett így lett a VI. helyszínelési felügyelőségből 11. kataszteri felmérési felügyelőség, új korszakot nyitva a kataszter városi történetében.⁶

A mérnöki hivatal más állami intézményekhez hasonlóan nem saját állami épületben, hanem jellemzően több évre leszerződött bérleményben tevékenykedett. Ennek részben a megfelelő középületek hiánya volt az oka, de egyúttal azt is jelezte, hogy a hivatal működését ideiglenesnek tekintették a településen. A feladatkörök megszilárdulása és a megnövekedése miatt a bérlést felváltotta a saját ingatlanba költözés igénye, ahogyan azt Pécs esetében végigkövethettük korábban.⁷

Épületállomány és személyzet

A kataszter elhelyezése komoly problémát okozott a városnak, mivel a hivatal alapvetően vándorló volt. Valószínű, hogy létrehozásakor, 1895-ben került a felügyelőség a Malom utca és a Nepomuk utca sarkán álló épületbe, mert ebben az évben készült egy felmérés a

* A tanulmányhoz szükséges kutatás a Nemzeti Kutatási, Fejlesztési és Innovációs Hivatal támogatásával az NKFI Alapból (K 132723) valósult meg. Köszönöm Bósz Attilának és Gáspár Attilának (MNL BaML) a segítséget, amellyel hozzájárultak tanulmányom megírásához.

1 TÖRÖK ENIKŐ: A kataszteri felmérés szervezete 1850 és 1861 között. *Catastrum*, 8. (2021) 1:3–22.

2 TÖRÖK ENIKŐ: A kataszteri részletes felmérés előrehaladása Magyarországon 1856 és 1916 között. *Catastrum*, 2. (2015) 1:11–18. (= TÖRÖK, 2015), ZÁVOCZKI ADRIENN: Sártory Antal kézírata a magyarországi kataszteri felmérésről. *Catastrum*, 2. (2015) 1:25–33.

3 REISZ T. CSABA: A kataszteri felmérés Trencsén megyében. *Catastrum*, 5. (2018) 3:49–64., illetve tanulmányaim a *Catastrum* hasábjain: KISS MÁRTON: A Pécsi Felmérési Felügyelőség ügyvitele a 19–20. század fordulóján. 8. (2021) 1:37–45. (= KISS, 2021A); UÓ: pécsi kataszteri felmérési felügyelőség épületei a 20. században. 8. (2021) 2:15–22. (= KISS, 2021B); UÓ: A kataszter mint a gavallérélet harmadik stációja. A pécsi kataszteri felmérés személyzeti adattára (1884–1918). 8. (2021) 3:21–34. (= KISS, 2021C)

4 TÖRÖK, 2015.

5 Hivatalos rész. *Budapesti Hírlap*, 29. (1895) 188:3. (aug. 17.), Állami hivatal áthelyezése. *Pesti Hírlap*, 17. (1895) 343:3. (dec. 14.), Feloszlott kataszteri hivatal. *Pécsi Napló*, 4. (1895) 199:6. (aug. 20.): „a pénzügyminiszter nemcsak a szatmári, hanem május 1-én a pécsi kataszteri hivatalt is fölосzlattja”. Utóbbi csak később történt meg: Kataszteri helyszínelési felügyelőség áthelyezése. *Pénzügyi Közlöny*, 23. (1896) 14:317. (máj. 24.).

6 Rendelet. Az országos kataszteri felmérés szervezetében életbeléptetendő változtatások, s a felmérési felügyelőségnek a telekkönyvi betétszerkesztésnél való közreműködése tárgyában. *Kataszteri Közlöny* (= KK), 4. (1895) 2:14–15. (febr. 16.).

7 KISS, 2021B.

ház néhány helyiségéről. A századfordulón – 1898–1900 között – a felügyelőség még a Felső malom utca 14-ben működött, majd 1901-ben továbbköltözött.⁸

A második épület a Ferencesek útja 37. volt, amelyet 1907-ben béreltek ki tíz évre Johann Bélától. A bérleménybe tizenkét utcai és három udvari szoba, két konyha, három előszoba és egy kamra (mind az első emeleten), valamint egy fáskamra, egy pince és padlás tartozott. 1916-tól új helyre, az Anna utca 20., majd 1928-ban a Pozsony (ma Jogász) utca 4. számú ingatlanba költözött a felmérés helyi szervezete.⁹

A szervezet illetékessége két vármegyére (Baranya, Tolna), valamint Fiume külterületére terjedt ki. Ez azért fontos tény, mert a központi hivatal helyén (Pécsett) nem a teljes létszámot találhatjuk meg.¹⁰

A kataszteri felmérés szervezettörténeke egyik értékes helyi forrástípusa a választói névjegyzék, amelyet helyi szinten állítottak össze a 19. század második felében. A választói névjegyzékeket 1874-ben szabályozták először, amely kisebb változtatásokkal egészen 1913-ig érvényben maradt.¹¹ A katasztertörténeti kutatásokban való forrásértékét emelheti, hogy a kötelezően elkészített jegyzékeket a mindenkori hivatal vezetője (vagy segédje) adta be a központi választmány számára, amely így naprakész információkkal rendelkezett. Pécsett – rendezett tanácsú városként – különös figyelemmel kísérték a választmány munkáját, így sok forrás érhető el ebből a korszakból.¹²

A névsorok összeállításánál nagy segítséget nyújtottak azok a beadványok, amelyek az országos választási névjegyzékekhez készül-

tek. Az iratok jelentősége, hogy a személyek életkora mellett a jövedelmi viszonyaikra és a lakóhelyük földrajzi elhelyezkedésére is kértek adatokat. Ilyen módon egy hosszú adatsor elemzésével végigkövethetjük a személyzet lakhelyváltásait és összevethetjük azokat a mai viszonyokkal. A vizsgálat megvalósításához szükséges a korabeli térképek georeferálása és azok összevetése a mai városképpel.¹³

A lakhatás és a lakpénzek a kataszternél

A felmérési személyzet ügyei között hangsúlyosan szerepelt a lakhatás és a finanszírozásának kérdése. A lakpénz alakulása gyakran foglalkoztatta a tisztviselőket és a szakértőket, ahogyan azt a szaklap (*Kataszteri Közlöny*) hasábjain is láthatjuk. 1892-ben a bérrendezés mellett a lakpénzfizetés megfelelő szabályozását is szorgalmazták, három lehetséges megoldást vélelmezve: „1. A tisztviselő az egész évi lakpénzt megkapja, de kiküldetése esetén maga tartozik gondoskodni a kiküldetése helyén lakásról. 2. A lakpénznek csak felét kapja, illetve a nyári kiküldetés tartamára eső hányad levonatik, helyette a községek részéről az eddig fennálló szabályok szerint természetbeni lakást nyer. 3. A lakpénzt egész nagyságában élvezi és amellet kiküldetése idején ingyen lakást kap.”¹⁴ Az első megoldás lenne a legrosszabb, mivel a mérnököknek kettős kihívással kellene megküzdeniük. A kifizetett lakpénzből kellene ellátniuk a téli szálláson hagyott családjukat és saját magukat, utóbbi esetben pedig ki lennének szolgáltatva a községi előjáróknak. A második megoldás azért tűnt aggodalmasnak, mivel a vidéki – és községi – lakások nem

8 KISS, 2021B. 16. A „Kataszteri Közlöny” zsebnaptára az 1898. évre. Szerk.: DOBROVIC S VIKTOR. Bp., 1898. 48–49., A „Kataszteri Közlöny” zsebnaptára kataszteri mérnökök számára az 1901. évre. Szerk.: GÁNÓCZY SÁNDOR. Bp., 1901. 66–67.

9 KISS, 2021B. 16–20.

10 KISS, 2021A.

11 KISS, 2021C. 23. A tanulmány a szervezettörténet további forrásait és a vonatkozó szakirodalmat is ismerteti.

12 Magyar Nemzeti Levéltár Baranya Megyei Levéltára (= MNL BaML), IV. 1403. Pécs Város Központi Választmányának iratai (= IV. 1403.). A jegyzékek nem minden évből állnak rendelkezésre, több esetben pedig előfordul, hogy nem jelentenek be változást. A jegyzékek 1895 és 1917 között érhetőek el, az összefoglalások esetében így külön hivatkozás nem szerepel majd az évre, csak akkor, ha konkrét évről (1895, 1914) van szó.

13 TIMÁR GÁBOR – REISZ T. CSABA: A kataszteri térképek szerepe a térinformatikai vizsgálatokban, *Catastrum*, 9. (2022) 1:45–58; NÉMETH GÁBOR: Poligontérkép készítése a kataszteri térkép- és iratanyag feltáráshoz. *Catastrum*, 9. (2022) 1:59–64.

14 KK, I. (1892) 2:17. (ápr. 1.).

érnek annyit, mint egy városi lakásnak a fele, így a mérnököket kár érné. Eszerint a harmadik eljárás lenne a legcélravezetőbb, hiszen a teljes lakpénz mellett ingyen lakást is adna a tisztviselőknek. Az ideális–lehetséges viszonyok összevetéséből érezhetjük, hogy ez tűnik a legnehezebb megoldásnak (mert a legdrágább).¹⁵ A javaslatot egy évvel később megismételték: a lehető legjobb megoldás az „egész lakpénz és ingyenes, kellő bútorzattal ellátott nyári lakás a községekben” lenne.¹⁶

A lakpénzek kérdését az állami tisztviselők, altisztek és szolgák illetményeinek szabályozásáról és a megyei törvényhatóságok állami javadalmazásának felemeléséről szóló 1893. évi IV. törvénycikk is tárgyalta. A tisztviselők – fizetési osztályuknak megfelelően – lak-

pénzre tarthattak igényt, amelynek mértékét a törvény melléklete rögzítette. A természetben lakást kapók nem részesedhetnek ebből a támogatásból. A kifizetés mértékének megállapításakor figyelembe vették a székhelyek elhelyezkedését és négy osztályt hoztak létre. „Az első osztályba Budapest fő- és székváros, Fiume, s a magyar korona országain kívül fekvő állomáshelyek, a második osztályba az 1879. évi XXXVI. tc. értelmében felállított I., II. és III. katonai lakbérosztályzatokba sorozott helyek, a harmadik osztályba a IV., V. és VI. katonai lakbérosztályzatokba, és a negyedik osztályba a VII–X. katonai lakbérosztályzatokba sorozott helyek tartoznak.”¹⁷ Azok a települések, amelyek nem tartoztak egyetlen osztályba sem, ott a helyi házbérbevallások átlaga alapján kellett

■ Az 1893. évi IV. törvénycikk B melléklete a lakpénzekről (a szerző összeállítása)

Fizetési osztály	Fizetési fokozat	Fizetés (Ft)	Lakpénz (Ft)			
			Budapest, Fiume, a magyar korona országain kívül fekvő	I–III.	IV–VI.	VII–X.
				állomáshelyeken		
V.	1	5000	1000	700	600	500
	2	4000				
VI.	1	3000	800	560	480	400
	2	2500				
VII.	1	2400	600	420	360	300
	2	2200				
	3	2000				
VIII.	1	1800	500	350	300	250
	2	1600				
	3	1400				
IX.	1	1300	400	280	240	200
	2	1200				
	3	1100				
X.	1	1000	350	245	210	175
	2	900				
	3	800				
XI.	1	700	300	210	180	150
	2	600				
	3	500				

15 REISZ T. CSABA: A felmérési tisztviselők kérvénye magasabb rangosztályba sorolásukról (1892). *Catastrum*, 3. (2016) 2:35–46.

16 A lakbér kérdése. *KK*, 2. (1893) 5:14. (júl. 1.).

17 *Ezer év törvényei*. (<https://net.jogtar.hu/ezer-ev-torveny>, elérés ideje: 2022. 05. 04.).

eldönteni, hova tartoznak. A törvény mellékletében közölték a mintát, amelynek alapján a lakhatási támogatásokat megállapíthatták.

Érdeemes megvizsgálni, hogy a lakpénzfizetés hogyan alakult a felmérési felügyelőségek esetében. A *Kataszteri Közlöny* hasábjain 1896 költségvetésénél nyomon követhetjük az egyes tisztségekhez tartozó béreket és az azokhoz tartozó lakpénzeket egyaránt. A kiadások részről számításba vett személyi járandóságok körében található a *Fizetések, pótlékok, segélydíjak és lakpénzek* tétel, amely az egyik legnagyobb összeg volt.

A háromszögelési szervezet esetében a főnök és a főmérnök 500-500 forint lakpénzre volt jogosult. A mérnökök 400 forintot kaptak, közülük három fő 50 forint pótlékot is. A segédek 350 forint lakpénzzel gazdagodhattak. A részletes felmérés esetében a központi felmérési felügyelő 600, a többi felmérési felügyelők közül két fő 500, három fő 350, hat fő pedig 300 forintot kapott. A főmérnökök esetében ez nyolc főnél 400, 23 főnél 280, 19 főnél 240 forintot jelentett. A mérnöki tisztség szintjén 14 fő 350, négy fő 245, 38 fő 210 forint lakpénzt kapott, kiegészítve ezt további pótlékokkal (egy főnél 250, két főnél 120, két főnél 85, öt főnél 20 forintot jelentett). A mérnökségédek esetében öt fő 300, 26 fő 210, 55 fő 180 forint lakpénzben részesült, kiegészítve ezt két főnél 200, öt főnél pedig 100 forint pótlékkal. Az erdélyi birtokrendezésnél a felmérési felügyelő 350, a főmérnökök (öt fő) 280 forint lakpénzt kaptak. Horvát-Szlavónország esetében a felmérési felügyelő (egy fő) 350 forint, a főmérnököknél három fő 280 és négy fő 240 forint lakpénzt kapott. A mérnökök esetében ez két főnél 210, háromnál 180 forint lakpénzt, egy fő esetében pedig 70 forint pótlékot jelentett.¹⁸

A lakpénzek mértékének kérdése később is megjelent a vitákban, amelyről új törvény is

született. Az 1908. évi XXVII. törvénycikk 7. §-a szerinti módosítások értelmében a lakbérnegyedeket továbbra is az állomáshelyek elhelyezkedésének függvényében határozták meg, de immáron más számítást követve. Az első osztályba Budapest, Fiume, valamint a magyar szent korona határain kívül eső állomáshelyek tartoztak (ők kapták a 100%-ot). A többi állomáshelyet további osztályokba rendezték (II. és VII. osztály között), amelyek osztályonként 10%-al kevesebbet kaptak a megállapított lakpénzből (90-től a 40%-ig). Ez a beosztás tíz évre vonatkozott, és a béreket ezek alapján számolhatták ki. Pécs a III. osztályba került Debrecen és Nagyvárad városával együtt. Az arányszámokat ezután a fizetési osztályokhoz mérték, így alakítva ki a végleges lakpénzarányokat.¹⁹

Fizetési osztály	Lakpénz koronákban a					
	II.	III.	IV.	V.	VI.	VII.
	osztályba sorozott állomáshelyeken					
IV.	2700	2400	2100	1800	1500	1200
V.	2250	2000	1750	1500	1250	1000
IV.	1800	1600	1400	1200	1000	800
VII.	1440	1280	1120	960	800	640
VIII.	1170	1040	910	780	650	520
IX.	900	800	700	600	500	400
X.	800	720	630	540	450	360
XI.	720	640	560	480	400	320
Altisztek és szolgák	360	320	280	240	200	160

■ A lakpénzek alakulása (*Kataszteri Közlöny*, 1908)

A kivetések és a települések osztályba sorolása ellen többen jelezték kifogásukat az Állami Tisztviselők Országos Egyesületének, ahol a közgyűléseken tárgyalták a kérdést. Az 1909. április 18-i közgyűlésre való meghívón az egyesület elnöke előre jelezte, hogy továbbították a hozzájuk beérkezett panaszokat a pénzügyminiszternek. Különös tekintettel az állomáshelyek beosztásával kapcsolatban kértek felülvizsgálatot, mert a legtöbb panasz e téren érkezett. Az egyesület kifejezte azon törekvését, miszerint az állami tisztviselőket családi házakban kellene elhelyezni, ezek megvásárlásához és esetleges építéséhez pedig a

18 Az országos kataszteri felmérés 1896. évi költségvetése. *KK*, 4. (1895) 10:11–12. (okt. 16.).

19 Az állami tisztviselők, altisztek és szolgák új lakpénze. *KK*, 18. (1909) 1:19–21. (jan.).

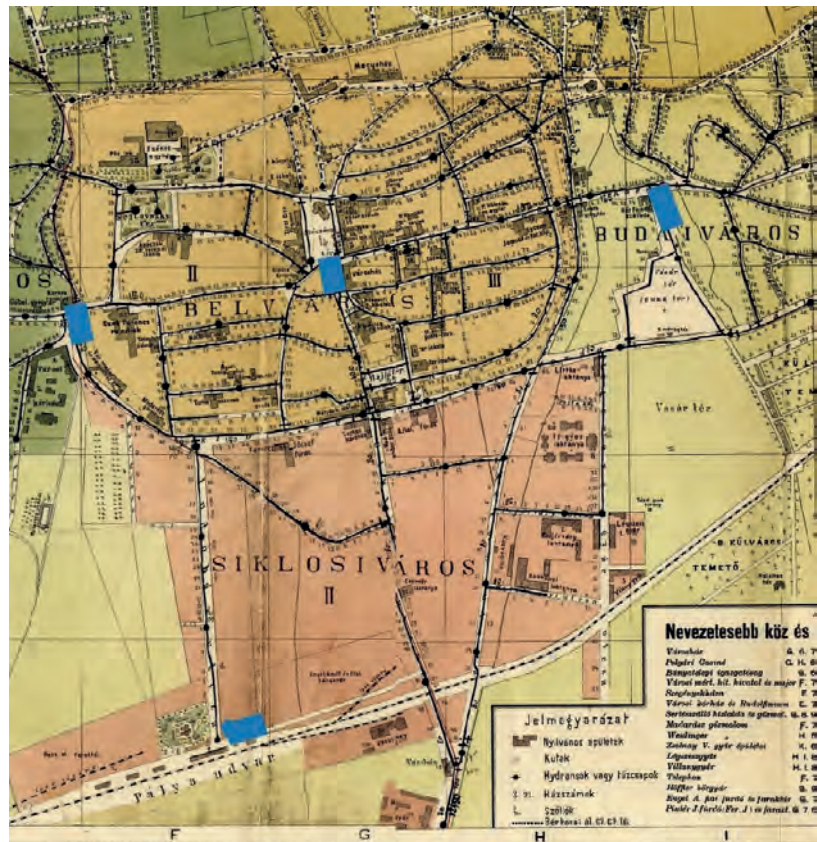
lakpénzeket lehessen „lefoglalni” – vagyis fedezetként szolgálhassanak. „Tényleg ezen kérelemnek megfelelőleg az 1881. évi XL. tc. módosításáról és kiegészítéséről szóló 1908. évi LXI. tc. 6. §-ába felvétellett az az intézkedés, hogy ha az állami tisztviselő lakháznak a saját részére való építése vagy megvétele végett lakpénzének lekötésével köziratban fizetési kötelezettséget vállalt, az ebből eredő követelés behajtása végett a kötelezettnek lakpénze lefoglalható legyen.”²⁰

A városi közlekedés kezdetei – a pécsi bérkocsi-hálózat

A közüzemi városi közlekedés első formáját a bérkocsi jelentette. Az eszközt a növekvő városok hívták „életre”, és csak ebben a közegeben vált működőképesé. A városok közötti közlekedésben megmaradtak a postakocsik. A bérkocsi első megjelenése Angliához köthető a 17. század elején, majd ezután Párizsban terjedt el. Az európai városok számára presztízkérdéssé vált, hogy megfelelő bérkocsihálózattal, személyzettel és eszközparkkal rendelkezzenek. Magyar területre osztrák közvetítéssel érkezett a 18. század végén és lassan elterjedt az ország nagyobb városaiban is.²¹ Pécsen ez a folyamat lassan haladhatott, ahogy a *Honderű* 1845-ben fogalmazott, „ennyi fényoldala közt azonban árnyilag tűnik ki a részkövezetes bérkocsik hiánya”.²² A probléma hosszú ideig fennállt, mert 1868-ban a *Pécsi Lapok* vezető cikkben foglalkozott a

város bérkocsirendszerének hiányával. A szerző javaslatot is tett arra, hogy a városi tanács dolgozzon ki egy olyan rendszert, amelyben ő határozná meg az árakat, és nem a céhes mesterek.²³ A helyi sajtóban az első komoly jelenlétre 1882-ben bukkanhatunk, amikor Tamásy Ferenc közzétette hirdetését a saját fuvarüzlete és a „helyi közkocsi társaság” összeolvasztásáról. A cég egyik állomáshelye a Széchenyi téren volt, továbbá irodával is rendelkezett. A város azonban így is rajta tartotta kezét a szervezet irányításán, bérszabásokat adott ki, 1897-től pedig csak iparhatósági engedéllyel dolgozhattak a fuvarosok.²⁴

Az 1895. évi térképet segítségül hívva megvizsgálhatjuk, hol helyezkedtek el a városban a bérkocsisok. A térkép jelmagyarázata szerint

■ A pécsi bérkocsisok állásai 1895-ben (MNL BaML, XV. 9. P.vT 132. alapján a szerző rekonstrukciója)

20 Tisztviselői mozgalmak. *KK*, 18. (1909) 3:95–98. (már.).

21 KÓCZIÁNNÉ SZENTPÉTERI ERZSÉBET: A bérkocsiipar járművei. *A Közlekedési Múzeum Évkönyve VI. 1981–1982*. Szerk.: CZÉRE BÉLA. Bp., 1983. 255–277.

22 Új levél Emíliahoz. *Honderű*, 3. (1845) 8:149–155.

23 Pécs, szept. 22-én. *Pécsi Lapok*, 2. (1868) 77:1. (szept. 24).

24 Bérkocsi Ipartársulat. *Pécsi Lexikon*. I. Szerk.: ROMVÁRY FERENC. Pécs, 2010. 103.

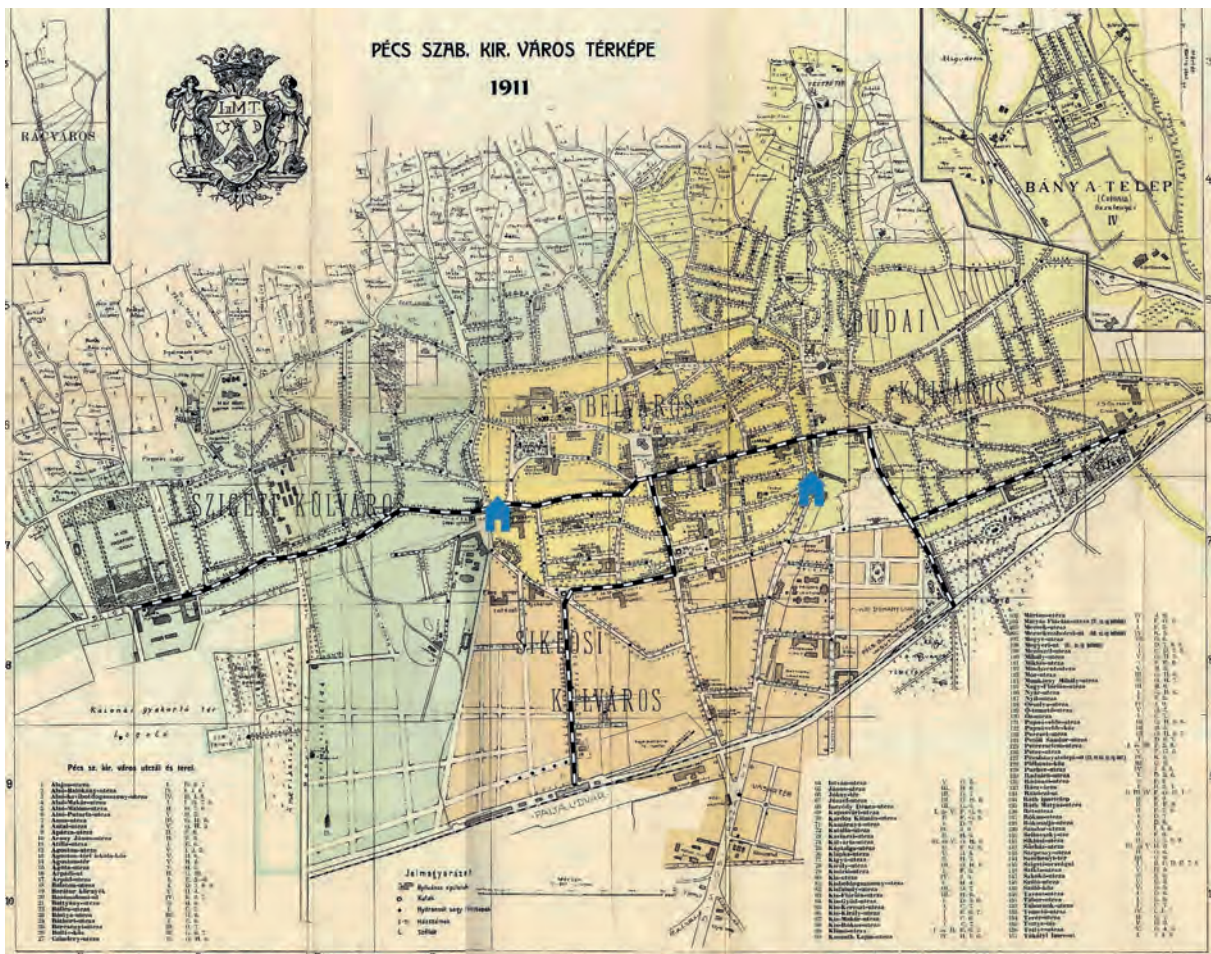
három helyen kell keresni őket: a Kórház téren, a Városháza előtti téren, valamint a Vásártéren (ma Búza tér). Közelebbről nézve a térképet, találhatunk egy negyedik állomást is, mégpedig a főpályaudvar környékén – ez azonban annyira logikusnak tűnik, hogy azt külön nem is jelölték.

A felmérési felügyelőség első épületéhez (Felsőmalom utca 14.) a Vásártéren található állomás volt a legközelebb. A rendelkezések szempontjából ez azért is lehetett előnyös, mert rövid gyaloglás után elérhető volt a hivatal. Ugyanakkor a város nyugati részétől teljesen el volt zárva ez a hely, nem véletlen, hogy a hivatal hamarosan új helyre költözött: a Ferencesek útja 37-be.

A pécsi közlekedés új fejezete: a villamoshálózat kiépülése (1913)

A századfordulón tapasztalt gazdasági és társadalmi növekedés magával hozta a városi közle-

kedés fejlesztésének igényét is. A bérkocsisok hálózata már nehezen bírta a megnövekedett terhelést, így szükség volt olyan megoldásra, amely a funkciók javítását és a presztízszt is tovább emeli. Így esett a választás a korszak legfontosabb városi járműtípusára, a villamosra. A városszerkezet adottságai miatt alapvetően egy kelet–nyugat felosztású rendszert kívántak kialakítani egy kitérővel a vasúti főpályaudvar irányába. Az ily módon kialakított háromszög középpontjában a Széchenyi tér volt. Az 1913-ban átadott villamosszakaszok különlegessége az volt, hogy azokat nem választották szét egy központi résznél, hanem folyamatosan haladtak végig a városon. Az építési költségek körülbelül 1,6 millió koronára rúgtak, a beruházás eredményeképpen a képen látható rendszer alakult ki. Az előzetes tervezés kerületenként, valamint nagyobb utcánként közölte a megállókat, amely szerint huszonöt megállóhelyet

■ A pécsi villamoshálózat és a felmérési felügyelőség központja 1895 és 1900 (jobb házjel), illetve 1907 és 1916 között (bal házjel) (MNL BaML, XV. 9. PVT. 144. alapján)

terveztek, ebből nyolc lett volna csak feltételes.²⁵

Az alaptérképen látható, hogy a felmérési felügyelőség közelében haladt el a villamosvonal, közvetlenül az épület előtt. Ez a megoldás kiváló lehetőséget biztosított a tisztviselők számára, hogy a munkahelyükre eljussanak. Az is látható, hogy a legtöbben el tudták érni a hivatalt, kivéve talán azok, akik a város magasabban fekvő részein éltek.

A felmérési felügyelőség vezetőinek házai

A felmérési felügyelőség dolgozóinak lakhatási viszonyait több szempontból vontam vizsgálat alá, szemléltetendő a forrásadottságban rejlő lehetőségeket. A korszakban a pécsi felmérési felügyelőség élén álló vezetők lakhatási körülményeinek bemutatására egy különleges évet választottam ki: 1895-ben ugyanis a felmérési és a helyszínelési felügyelőség is a városban működött. A másik időszak 1914, amikor a legtöbben dolgoztak a pécsi felmérési felügyelőségben. Az országgyűlési választások névjegyzékeit digitalizáltuk, majd az adatokat Excel segítségével rendeztem és úgy elemeztem.

A felmérés első vezetője Skála Vencel (1826–1917) volt, aki cseh területről érkezett az országba. Hosszú hivatali működés után sikerült Pécsen házat vásárolnia, majd bekerült a város vezető rétegébe. Háza a városközpont szélén helyezkedett el, a munkahelyétől viszonylag távol. Az állandó központtal nem rendelkező felmérési felügyelőségre ezért gyalogosan járhatott be, illetve a közelben bérkocsisokra is támaszkodhatott. Nyugdíjba vonulása után a hivatalt könnyebben is meg tudta látogatni, mivel az szinte a szomszédságába került (pár házzal arrébb).²⁶

A hivatal új vezetője Berczeli István

(1852–1917) lett, aki Szentesen született, innen hosszú utat tett meg, mire Pécsre került. A választói névjegyzékekben 12 évből találunk bejegyzést a mérnökre, ezekből nyomon is követhetjük a lakóhelyeit. Az első lakása a Petzselyem utca 16-ban volt, majd innét először a Felső malom utca 17-be, majd az Anna utca 17-be költözött. Ezután a névjegyzék szerint három évre a város „Felső Makár” részén található szőlőbe költözött, ugyanakkor a korabeli térképeken (1895, 1911) a neve nem található a tulajdonosok között. A városi térképek tanulmányozása ugyan nem segít ebben, de egy 1916. évi öröklési beszámoló utal annak hollétére. Berczeli István leánya, Eszter ugyanis ekkoriban örökölt egy szőlőt a Felső Makár-dűlőben. A főmérnök ezután rövid időre a Szigeti út 17-be költözött, majd 1906 és 1910 között tartósabb helyre talált a Makár utca 16. szám alatt. Nem lehet biztosan tudni, hogy a nyugdíjba vonulás után hova költözött, de a már említett öröklés kapcsán kiderült, hogy lánya egy házat kapott a Sziget út 72-ben (pontosabban annak fél részét), vagyis ez lehetett az utolsó tartózkodási helye.²⁷

Ruttikai Vilmos (1912–1918) a pécsi felmérési felügyelőségen segédmérnökneként kezdett el dolgozni 1899-ben, ekkor a felmérési felügyelőség központjába (Felső Malom utca 14.) jegyezték be lakhelyét. Ez nem jelenthette azt, hogy ténylegesen ott is élt, mivel a hivatal méreteiből fakadóan (két és fél szoba) nem lehetett alkalmas arra, hogy munkatársakat is elszállásolhasson.²⁸ Tegyük hozzá, hogy Ruttikai kezdeti időszakában (mérnöksegédként) valószínűleg úton volt és vidéki munkáit véggezhetette ekkoriban. Mérnöki kinevezése után új helyre költözött, így 1901 és 1908 között az Árpád utca 51-ben élt. Rövid vándorlás után – ahogyan a térképen láthatjuk – végül a fel-

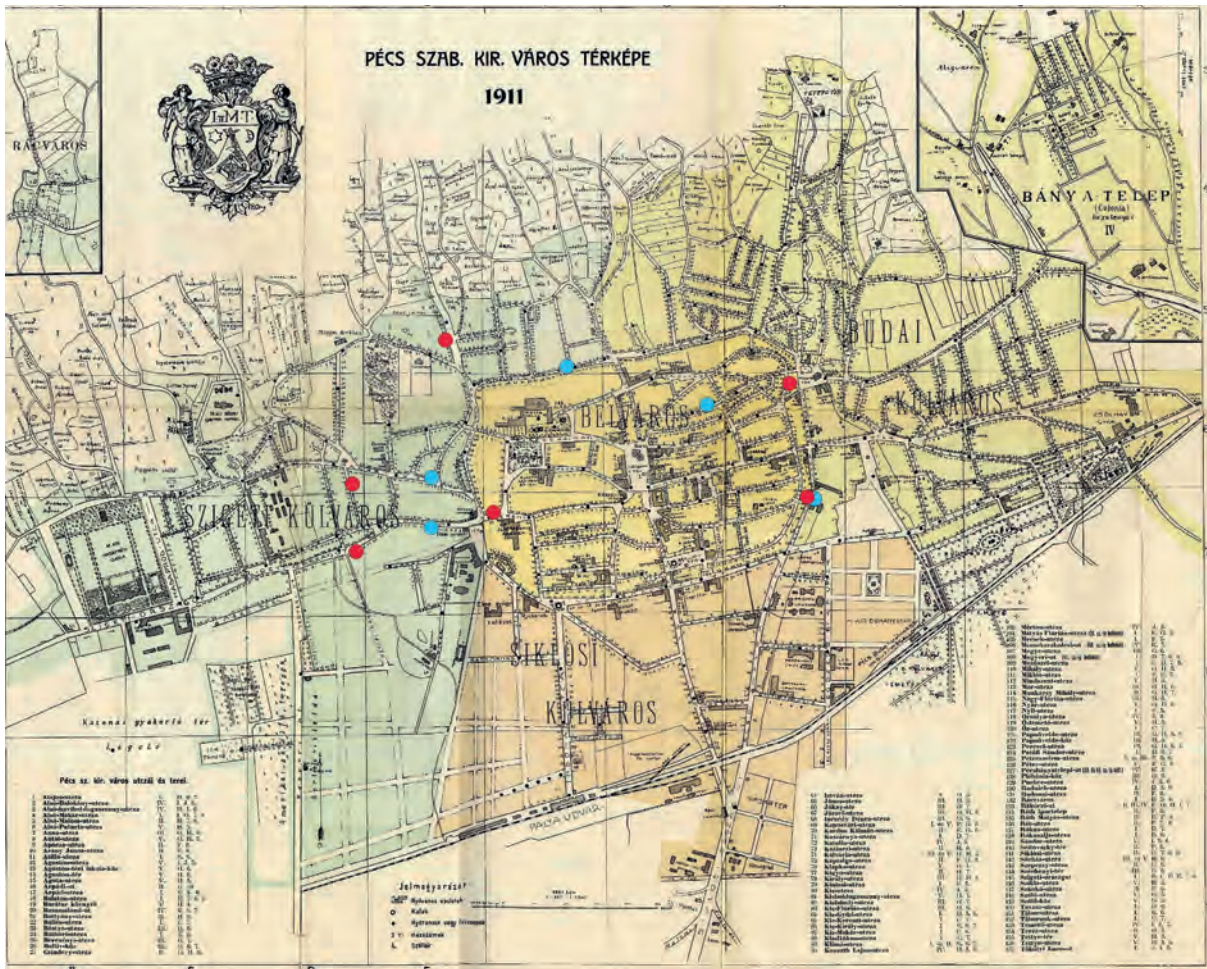
25 TREBBIN ÁGOST: A pécsi villamos. *Pécsi Szemle*, 6. (2003) 4:88–103., A pécsi villamos megállóhelyei. *Dunántúl*, 3. (1913) 195:6. (aug. 24.).

26 KISS MÁRTON: Skála Vencel (1826–1917) emlékezete. Egy „bohém” mérnök útja a földméréstől a városi polgársáig. *Catastrum*, 7. (2020) 3:29–38.

27 MNL BaML, IV. 1403. 1895, 1898–1910.

28 MNL Országos Levéltára, S 92. Az Országos Földmérési Intézet egyes iratai No. 9/5. (= No. 9/5). 11. felmérési felügyelőség (Pécs) elhelyezésére vonatkozó iratok és rajzok. A tervrajz elérhető a Hungaricana Közgyűjteményi Portálon (www.hungaricana.hu).

29 MNL BaML, IV. 1403. 1908–1909, 1911–1917.

■ A felmérési felügyelőség vezetőinek – Berczeli István (kék) és Ruttkai Vilmos (piros) – lakóhelyei (MNL BaML, XV. 9. PVT. 144. alapján saját rekonstrukció)

ügyelőség korábbi felügyelőjéhez, Skála Ven-
cel házába költözött. A forrásokból úgy tűnik,
hogy a hadseregbe bevonult Ruttkai a régi
ismeretség miatt választotta ezt a helyet, de az
nem derül ki, hogy valóban ide is költözött-e.²⁹

Egy különleges év – lakhatási viszonyok 1895-ben

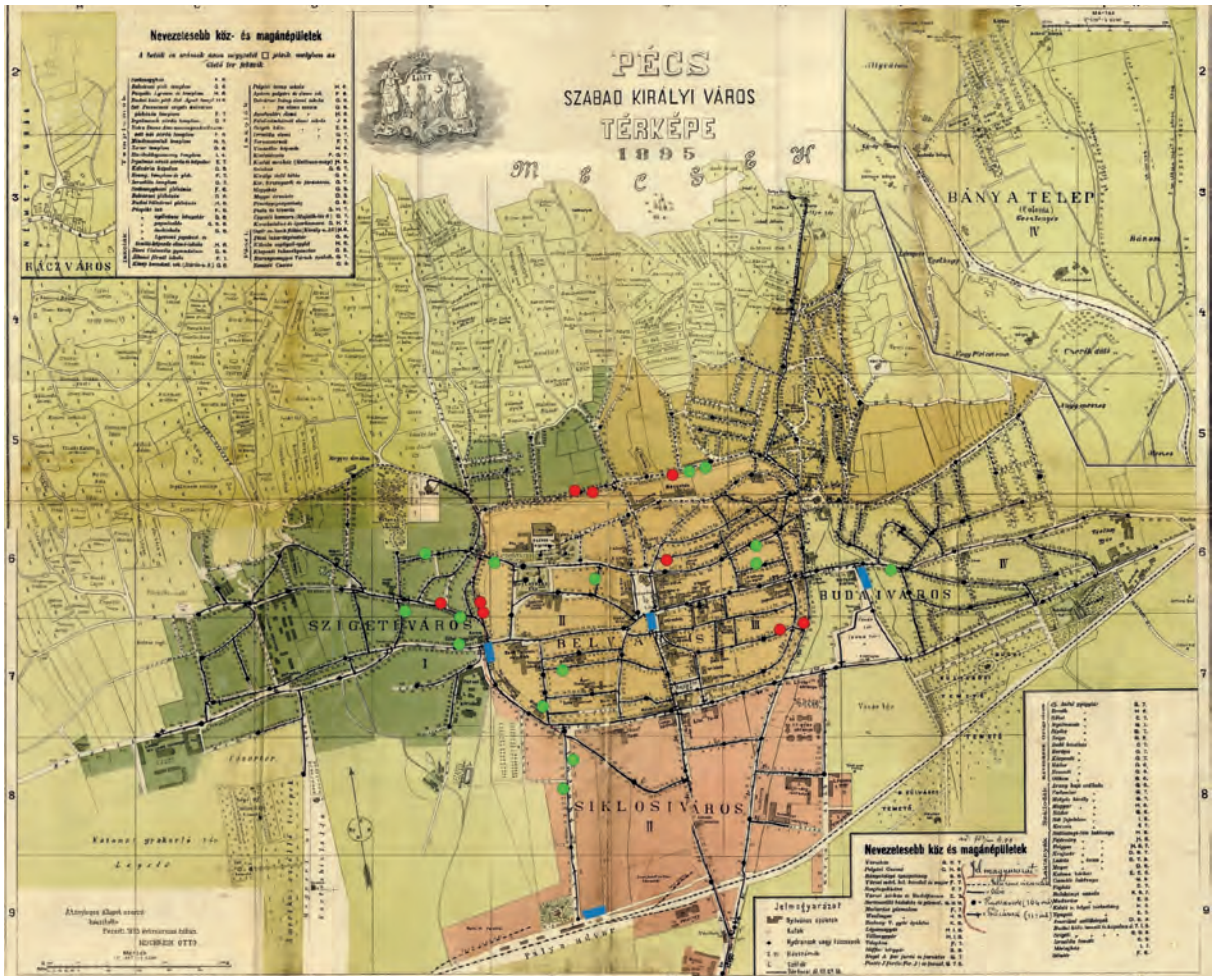
A két hivatal párhuzamos működése félreértés-
re is adhatott okot. A szakirodalom elemzése
közelebb vihet minket a szervezet kereteinek
megértéséhez, de névjegyzéket eddig még nem
láthattunk róluk. A névjegyzékek párhuzamos
elemzése rávilágít arra, hogy a felmérés és

helyszínelés szervezete nem volt személyi át-
fedésben még akkor sem, ha a szervezet irat-
anyaga erre utal. A hasonló feladatkörök miatt
nem véletlen, hogy többen összekeverték a két
szervezetet, de az 1895. évi névjegyzékek jól
mutatják a különbséget.³⁰

A helyszínelési felügyelőségen 15-en dol-
goztak, amelynek élén Szász Gyula állt. Mun-
káját öt pénzügyi segédtitkár, becslobiztos és
nyolc felülvizsgáló segítette. A felmérési fel-
ügyelőséget a már említett Berczeli István ve-
zette, vele együtt tizenegy fő volt még a szer-
vezet tagja. Az alábbi térképen nyomon követ-
hető, hogy a két szervezet dolgozói (26 fő) hol
laktak ebben az időszakban.

29 MNL BaML, IV. 1403. 1908–1909, 1911–1917.

30 MNL BaML, IV. 1403. 423/1896. Névjegyzéke a mkir 11-ik (sic!) felmérési felügyelőség kötelékével álló tisztviselőknek. MNL BaML, IV. 1403. 702/1895. Névjegyzéke a pécsi VI. számú kir. kat. helyszínelési felügyelőségnél alkalmazott s az 1874. évi XXXIII. tc. 7. § szerint választási joggal bíró tisztviselőknek.

■ A felügyelőségek személyzetének elhelyezkedése. Kék téglalap jelöli a bérkocsiállásokat, a piros kör a felmérési, a zöld kör a helyszínelési felügyelőség munkatársainak lakóhelyeit (MNL BaML, XV. 9. P.vT. 132. alapján)

A térképen jól látható, hogy a mérnökök igyekeztek a városközpontban vagy annak közvetlen közelében szállást szerezni. Egy esetben (Plébánia köz) a helytörténeti szakirodalom, a forrásanyag és a sajtó együttes vizsgálata sem hozott eredményt. A ma is jól követhető középkori városfal körvonalán belül 17 mérnök lakott, a többi sem lakott egy kilométernél messzebb ettől a vonaltól. Ebben az időszakban egy ember (Norvinszky Szevér) a felügyelőség épületében lakhatott, a házsám ugyanis erre enged következtetni. Az iratanyag alapján nem tudhatjuk biztosan, hogy a mérnök érkezett-e a felügyelőség helyére, vagy fordítva. A helyszínelési felügyelőség esetében még nehezebb helyzetben vagyunk, mivel esetükben egyelőre ilyen információval sem rendelkezünk. Kék színnel látható, hogy a helyszínelési felügyelőség tagjai voltak a legtávolabb a városmagtól.

A hivatalhoz legközelebb Pigetty Lajos lakott (nem egészen száz méterre), a legtávolabb Gerzábek Vilmos lakott a Makár utca 16-ban. Mivel a helyszínelési felügyelőség központját nem tudjuk biztosan, ezért az ő adataik csak viszonyítási pontként értelmezhetők. Knareck Károly (Kis Károly utca 12) és Szász Gyula (Indóház utca 27) laktak legtávolabbra ettől a hivataltól (1,5 kilométerre).

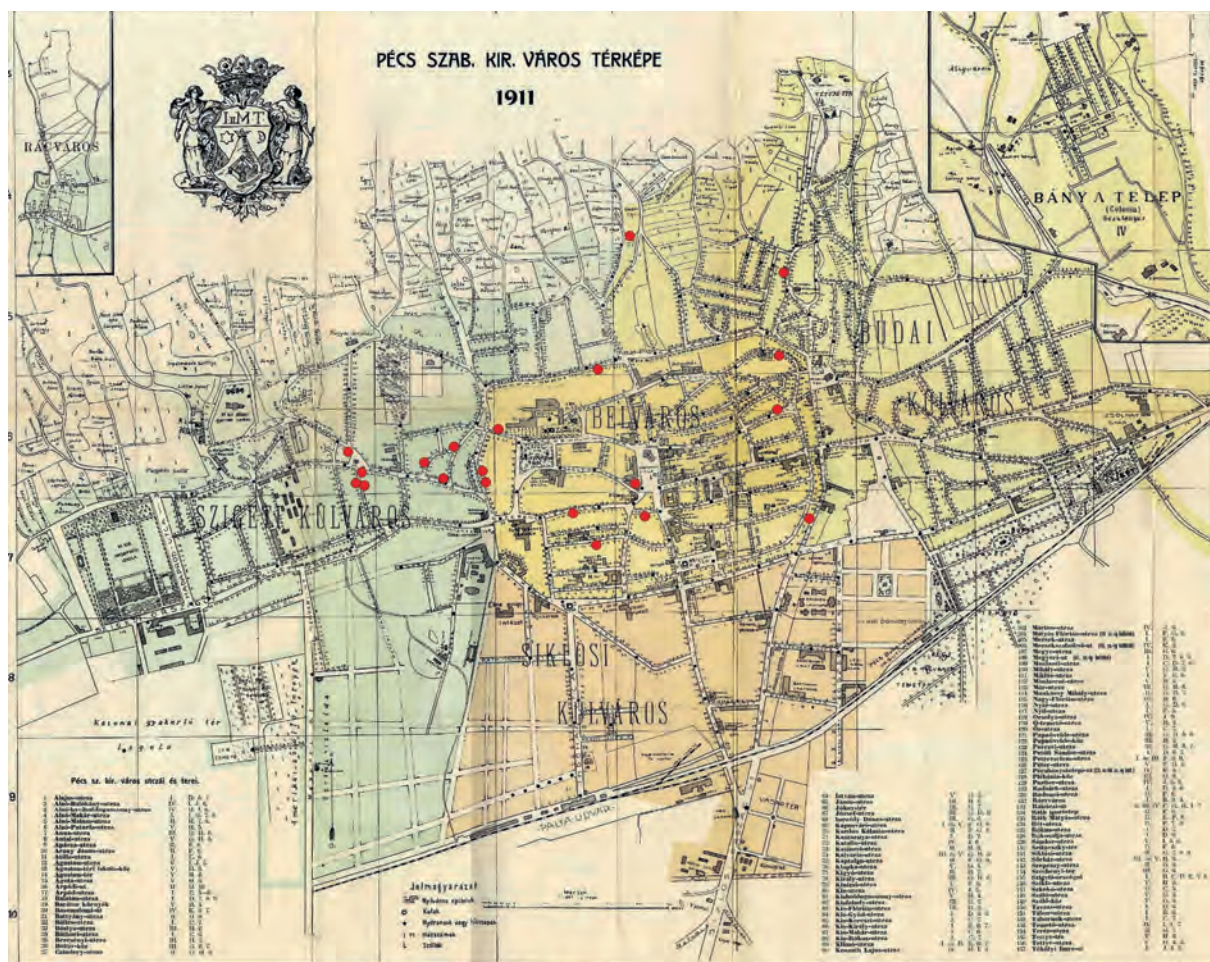
A térképről jól leolvasható, hogy a felügyelőségek tagjai igyekeztek a város frekventált részein lakást találni. A Szigeti városban lévő csomópontnál élő nyolc ember ugyanis közel élt a közlekedési szempontból kiemelkedő Kórház térhez. Itt találkoztak a Pécsről Szigetvár felé tartó utak a szőlőhegyről érkező kisebb utcákkal, egyben fontos bérkocsiállomás is volt a helyen.

A legnagyobb létszámú felügyelőség – 1914

Érdeemes megvizsgálnunk egy olyan évet, amikor a legtöbben dolgoztak a pécsi felmérési felügyelőségben. A nehézség abban áll, ahogyan azt a korábbi cikkemben is jeleztem, hogy a személyzetről fennmaradt források egymásnak ellentmondó adatokat közölnek. Ennek okát a források keletkezésében találjuk, hiszen a *Tiszti Cím- és Névtár* a hivatalos (kormányzati) álláspontot közli, előre rögzítve az állapotokat. Így egy esetleges változás esetén azokat nem követheti nyomon. A másik forráscsoport a *Kataszteri Közlöny* szerkesztői által kiadott *Zsebkönyvek*ben található létszámadat, amely a díjnokokat is számításba veszi, míg

a többi forrás hallgat róluk. A tanulmányban többször idézett és felhasznált választmányi névjegyzékben pedig egyedül a városban tartózkodó dolgozók szerepelnek, a többiek jobb esetben bekerültek az iratba (jelezve, hogy éppen távol vannak, például a háború idején), de mivel a szervezet Baranya és Tolna vármegyében egyszerre működött, ezért előfordulhat változás. A vizsgálat szempontjából ezért ezt a forráscsoportot tekintjük követendőnek, így a legnagyobb esetszámot 1914-ben találjuk 23 fővel. Az alábbi térképen láthatjuk, hogy ők hol foglaltak szállást ebben az időszakban.³¹

Az időszakban Ruttkai Vilmos volt a felmérési felügyelő. A 23 dolgozó közül egy embernek (Koós Kálmán) nem volt bejelentett

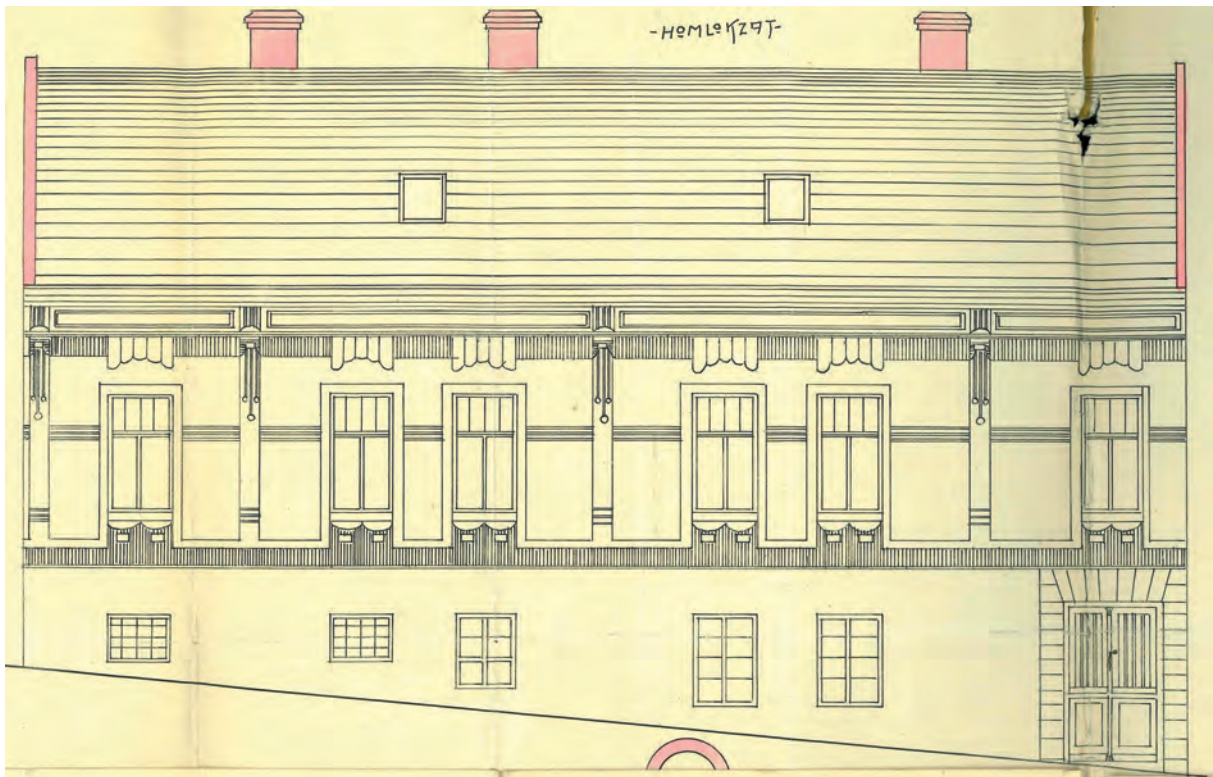
■ A felmérési felügyelőség dolgozóinak lakhelyei 1914-ben (MNL BaML, XV. 9. PVT. 144. alapján saját rekonstrukció)

31 MNL BaML, IV. 1403. 3101/1914. Névjegyzéke az 1913. évi XIV. tc. szerint országgyűlési képviselőválasztási jogosultsággal bíró tisztviselőknél és egyéb alkalmazottaknál. M. kir. 11. felmérési felügyelőség.

szállása a jegyzék felvételekor, így őt nem lehetett bejelölni. Összesen hét új személy érkezett a felmérési felügyelőséghez, nyilván a megnövekedett feladatok miatt.³² Horváth Lajos felmérési gyakornok pedig ekkor kezdte meg éves önkéntességét a hadseregben. Tímár Manó (1871–1947) a Takarékpénztár épületében kapott szállást. 1895-höz hasonlóan a középkori városmag („belváros”) vonzó volt a mérnökök számára. A legtöbbjük ezen belül élt, ugyanakkor csak kevés ember rendelkezett saját ingatlannal, inkább a bérlemények voltak a meghatározók. Csigó Lajos például az előbbi csoportba tartozott, családjával régóta a városban élt, nagyapja a felmérési felügyelőség korábbi vezetője, Skála Vencel volt.³³ Egyre népszerűbbé vált a város nyugati része, amely korábban katonai gyakorlótérként működött. Az ide települő Hadapródiskola és egyéb katonai létesítmények (laktanyák) vonzották a befektetőket és építetőket, így több mérnök is itt található magának otthont. A Makár és

Xavér utcák, valamint a Tábor utca környéke volt a legnépszerűbb e szempontból.

Természetesen előfordult, hogy egy mérnök tulajdont tudott szerezni a városban. Számos élettörténetet találhatunk arra, hogyan illeszkedhetett be egy mérnök Pécs életébe. Skála Vencel példája mellett tanúsíthatja ezt Komlósi István élete is, aki az első világháború idején érkezett a városba és csaknem húsz évig folytatta tevékenységét.³⁴ Az 1914-ben itt élők közül két személyt érdemes kiemelni, akik a város északi részén lévő Mátyás Flórián utcát választották lakhelyüknek. Till Sándor (1882–1968) tipikus pécsi mérnöknek tekinthető, mivel születésétől fogva egészen haláláig a városban tevékenykedett.³⁵ Feleségével (Martinec Karolin) együtt vásárolták meg Daláth János Mátyás Flórián utca 20. alatti ingatlanát 1100 koronáért.³⁶ Háza ugyanakkor csak nehezen található meg a térképen, mivel az új névanyag rögzítése mellett nem történt meg a térkép rajzának frissítése. Bár megtalálható a térképen

■ Zádor Ferenc házának homlokzati képe (MNL BaML, IV. 1406. C-4219/1913, Zádor Ferenc háza)

34 KISS MÁRTON: Komlósi István életútja a katasztertől a pécsi földmérő irodáig (1868–1944). *Catastrum*, 9. (2022) 1:35–44.

35 KISS 2021c.

36 Pécsi házak új tulajdonosai. *Dunántúl*, 2. (1912) 120:3. (máj. 30.).

a 20-as szám, de az inkább egy szőlőre utal, mintsem egy lakóházra. Mivel a korszakból házsámokat tartalmazó térkép nem maradt fenn, ezért csak egy 1926. évi várostérképhez fordulhatunk, ahol a házsámok alapján az utca elején kellene keresni a házat.

A névjegyzék egyeztetése során derült fény egy másik mérnök helyzetére. Zádor Ferenc (1881–1956) mérnökként érkezett a városba, komoly karrier állt mögötte. A biztos egzisztenciával rendelkező tisztviselő arra vállalkozott, hogy házat építtessen a városban. Választása a már említett Mátyás Flórián utca volt, mégpedig a 24. szám alatt kezdett el építkezni.³⁷ A földszintes épületre való igényét Zádor 1911-ben adta be, amelyet a városi hatóságok támogattak. Hosszú egyeztetések és vizsgálatok után két év alatt elkészült az épület, így az 1914. évi névjegyzékben már kész tényként számoltak Zádor lakhelyével. A térképen való lokalizálás ugyanakkor nehézségbe ütközik, mivel ez a szám nem található meg, az utalások pedig nem meggyőzőek. Zádor és családja később jól integrálódott a város életébe, mivel ő maga műszaki tanácsosként a felmérési felügyelőség vezetője, fia pedig a helyi ciszterci gimnázium tanára lett.³⁸

A felmérési felügyelőséghez való viszonyuk tekintetében a nyugati városrészben élők jártak jól, mivel ők fél kilométeren belül laktak a hivataltól, ráadásul villamossal is megtehették útjukat. Legközelebb Czillinger Pál volt bejelentve a Klimó utca 14-be, ő körülbelül 80 méterre kapott szállást. A legnagyobb távolságot Petrovics Gézának kellett megtennie, akinek a Tettye utca 37-ből kellett bejárnia a hivatalba 2200 méterről. A belváros keleti részéből érkezők számára is ez adhatott lehetőséget a bejutásra, míg az északról érkezők egyéb járművekkel folytathatták útjukat a munkahelyükre. A mérnökség életében súlyos szerepet játszott a háború, mivel több mérnök is bevonult katonának. 1916 és 1917-ben is 24-24 fővel működött a felügyelőség, viszont mintegy a felük a fronton volt.³⁹

Összefoglalás

A pécsi kataszteri felmérés szervezete a viszonylag hosszú ittléte ellenére sem volt képes arra, hogy állandó székhelyet tudjon szerezni a városban. A hivatal vándorlásával az ideköltöző mérnökök számára csak kis mértékben tudtak szállást biztosítani, így többen bérleményekbe költöztek szolgálataik során. Kevés ember volt abban a helyzetben, hogy házat vásárolhasson vagy építhessen a városban. A mozgékony „gavallérélet” sem segítette ezt a törekvést, így a bérlés általános volt a korszakban. Ezt támogatta az állami tisztviselők számára kiállított lakpénz (lakáspénz) intézménye, amely az ilyen vagy ehhez hasonló ügyekben adott pénzbeli támogatást. A kérdés komoly szakpolitikai vitát okozott, különösen a kataszteri szervezet körében, mivel nekik a munkájuk ellátásához valóban sokat kellett utazniuk, olykor távoli vidékekre is. A problémát az jelentette, hogy e pénzből kellett volna fenntartaniuk családjukat és magukat is, amely sokszor okozott nehézséget.

A pécsi kataszteri személyzet lakhatási viszonyainak bemutatását egy korabeli forráscsoport bevonásával végeztem el. Az országos választmányi iratok hivatalonként/intézményenként tartalmazták azokat a főbb adatokat (név, kor, lakóhely), amelyek a szavazók körzetbe való beosztásához szükségesek voltak. Ugyanakkor a kataszteri szervezet vizsgálatánál e forrás csak részlegesen utal a személyzet adatára, mivel többen távol dolgoztak a várostól, így őket nem lehet megtalálni ebben.

Az adatokból látható, hogy a kataszteri személyzet a költözésénél nem a szervezetet követte, vagyis nem volt elsődleges cél a közelség a központhoz, mint ahogy a közlekedési szempontok sem befolyásolták őket. Ehelyett inkább igazodtak a városi viszonyokhoz és olyan helyeket kerestek, amelyek a középkori városmaghoz (a Belvároshoz) közel estek. Emellett

37 Új építkezések Pécssett. *Dunántúl*, 2. (1912) 9:4. (jan. 13.).

38 Egy pécsi ciszterci tanárjelölt új miséje. *Dunántúl*, 21. (1931) 149:7. (júl. 5.).

39 MNL BaML, IV. 1403.

ugyanakkor felhasználhattak egyéb közlekedési eszközöket is, így először bérkocsikat fogadhattak, valamint 1913-tól a pécsi villamost is választhatták utazásukhoz.

A vizsgálatból kiderült, hogy a felmérési felügyelőség tagjai nem véletlenül panaszkodtak az állandó elhelyezés hiányára, mivel többen bérleményben éltek. A kifizetett lakpénz családjuk ellátását biztosította, saját magukat ebből ellátni nehezebben lehetett. Kevés olyan szereplő volt, aki maga erejéből tudott házat építeni Pécsen, ilyen volt Zádor Ferenc esete. A lakóhelyek kutatása arra is fényt derített, hogy még a felügyelőség veze-

tői is vándorolni kényszerültek működésük során. Berczeli István több helyen élt, míg a hivatal vezetője volt, két évig például a szőlőjét jelölte meg otthonának. Az 1914. évi lakhatási adatok pedig ismételten megerősítették feltevésünket, miszerint a mérnökök inkább követték a pécsi divatot és trendet, mint a közlekedési szempontokat lakhatásuk kiválasztásakor. Egyetlen újdonság, hogy a belváros nyugati részén fekvő Szigeti városrész kedvelt lett a munkatársak körében, de ezt inkább indokolta a terület kiépülése, mintsem az, hogy így közelebb kerültek a hivatal központjához.

A. h. 11. felmérési felügyelőség.
 423 sz. 1896
Névjegyzék
 a m. kir. 11-én felmérési felügyelőség közhatalmával álló hivatalnokainak

Név	A házvisztló		Lakása
	Állása	Érték	
1. Berczeli István	felmérési	1200	Péterszeghy utca 16 sz.
2. Horváth István	felmérési	82	Király utca 39 sz.
3. Lang Antal	"	58	Klímó utca 12 sz.
4. Károlyi István	"	65	Klímó utca 18 sz.
5. Székely István	"	51	Árkád utca 16 sz.
6. Károlyi István	mérnök	40	Péterszeghy utca 17/1
7. Ráth István	"	44	Szennyos utca 41 sz.
8. Horváth István	"	43	Belvárosi utca 14 sz.
9. Tóth István	"	36	Kálvária utca 65 sz.
10. Károly István	"	30	Könyv utca 4 sz.
11. Székely István	"	39	Plánia kör 4 sz.

Pécs 1896. évi május 12-én

Pongrácz István
 felügyelő

■ A felmérési felügyelőség dolgozóinak választói névjegyzéke 1895-ben (MNL BaML IV. 1403. 423/1895.)

702 sz. 1896
Névjegyzék
 a pécsi 11. számú körzeti helyszínelési felügyelőséggel ptkalmassal a. p. 1874. évi XXXIII. t. cz. 7.§. pontj. alárendelti joggal bíró tisztviselőinek.

Név	Állása	Lakása		Jegyzet
		Állása	Érték	
1. Székely István	mérnök	59	3150	Székely utca 27
2. Berczeli István	"	56	2180	" " " 8
3. Károlyi István	"	47	2180	Károlyi utca 3
4. Károlyi István	"	45	2180	Könyv utca 20
5. Károlyi István	"	60	2180	Szennyos utca 9 saját ház
6. Károlyi István	"	38	1345	Andrási utca 5
7. Károlyi István	"	53	1045	Batthy utca 14
8. Károlyi István	"	39	600	Székely utca 17
9. Károlyi István	"	53	600	Székely utca 24 saját ház
10. Károlyi István	"	45	600	Székely utca 14
11. Károlyi István	"	41	600	Károlyi utca 49
12. Károlyi István	"	41	540	" " " 57 saját ház
13. Károlyi István	"	63	540	Székely utca 24 saját ház
14. Károlyi István	"	74	540	Székely utca 9
15. Károlyi István	"	37	540	Károlyi utca 12

Pécs 1896. évi május 10-én

Pongrácz István
 miniszteri titkár

■ A helyszínelési felügyelőség dolgozóinak választói névjegyzéke 1895-ben (MNL BaML IV. 1403. 702/1895.)

3101 szám.
1914.

M. kir. II. felmérési felügyelőség.

Névjegyzék

az 1913. évi XIV. t. c. szerint országgyűlési képviselőválasztási jogossággal bíró tisztviselőknél és egyéb alkalmazottaknál.

Szám	A tisztviselő (alkalmazott) neve.	Állás-sor.	Lakása: utca, házszám.	Élet-kora év	Évi juttatása Ft.	Értekelés.
1.	Ruttkay Vilmos	felmérési felügyelő	Majos u. 16	41	3600	I/3
2.	Pechan Ferenc	kataszteri főmérnök	Malom u. 18	54	3600	I/1
3.	Schöner Hugó	"	Mahar u. 16	50	3600	II/4
4.	Halmos David	kataszteri mérnök	Arany u. 9.	42	2900	I/2
5.	Timár Mórá	"	Szechenyi-ter. Szabóképzőtelep.	40	2600	I/2
6.	Kabó György	"	Árpád u. 7.	37	2600	I/4
7.	Sill Sándor	"	Mátyás István u. 20	32	2200	II/5
8.	Szekely Gyula	"	Radonai u. 6	37	2200	I/2
9.	Kádor Ferenc	"	Mátyás István u. 24	33	2200	II/5
10.	Solgar György	"	Papnövelde u. 44	33	2000	I/1
11.	Serlaku György	"	Majos u. 17	29	2000	II/3
12.	Márfi Antal	kataszteri mérnök	Móra u. 41.	28	1400	I/1
13.	Trilling Pál	"	Klinó u. 14.	31	1400	I/2
14.	Pekling József	"	Xaver u. 3.	25	1400	II/4
15.	Jenics Miklós	"	Klinó u. 18	37	1600	I/2
16.	Kambel Ottó	"	Klinó u. 21.	26	1400	II/4
17.	Horváth Lajos	felmérési igazgató	Mahar u. 49.	22	800	II/3
18.	Seibmann Ferenc	"	Petrenyem u. 17.	24	800	I/2
19.	Kovács Kálmán	"	"	21	800	Zelenleg egy éves önkéntes.
20.	Trohácska József	"	Tábor u. 12	24	800	II/4
21.	Loig Lajos	"	Zohai-ter 5.	27	800	I/2
22.	Emetz Imre	"	Ferenciek u. 21.	19	800	I/2
23.	Petrovics Géza	"	Felgye u. 37.	18	800	II/5

■ A felmérési felügyelőség dolgozóinak választói névjegyzéke 1914-ben (NL BaML IV. 1403. 3101/1914)